

DAILES TEĀTRA VĒSTURE

31. – 40. sezona

„Brīnīties, brīnumš – ir mākslas kategorijas. Ir brīnumš – ir māksla, nav brīnuma – nav mākslas.”

/Eduards Smilģis/

Dailes teātra 31. sezonas sākums ir pavisam nelāgs.

Pēkšņi mirst aktieris **Artūrs Filipsons**, kurš pēc Edgara Zīles aiziešanas uz Nacionālo teātri ir palicis vienīgais tāda mēroga varoņlomu tēlotājs Dailes teātrī. Raiņa Lāčplēsis, M. Gorkija Jegors Buličovs, lomas citos iestudējumos - uz viņu lielā mērā balstījās viss teātra repertuārs.

Eduards Smilģis lūdz Edgaru Zīli nākt atpakaļ, taču E. Zīle negrib radīt sajukumu savā jaunajā darba vietā (viņš DT atgriezīsies stingri vēlāk, spēlēs arī jaunajā teātra ēkā un nu jau paliks līdz mūža beigām).

Ir arī ieguvumi.

Septembra sākumā „**mālderzālē**”, kuru joprojām vada **Jānis Bērzs**, 28 gadu vecumā sāk strādāt bijušais Liepājas Muzikāli dramatiskā teātra scenogrāfs **Oskars Muižnieks** (pēc studijām Latvijas Mākslas akadēmijā iesaukts Latviešu leģionā, mācījies kara ziņotāju kursus Berlīnē, gatavojis reportāžas radiofonam, pēc tam filtrācijas nometne, tad – Liepājas Muzikāli dramatiskais teātris).

Tagad teātra dekoratori, nu jau vairāk pieņemts sacīt - scenogrāfi, ir: Ģirts Vilks, Ēriks Riņķis (viņš 1956. gadā pēc nesaskaņām ar teātra kadru daļas vadītāju no teātra aizies) un jaunpieņacējs.

Neveiksmīgi mēģinājis iestāties darbā Nacionālajā teātrī, kur vienu dienu laipni uzņemts, bet nākamā dienā neviens ar viņu vairs nav gribējis runāt, nodarbojies ar plakātu zīmēšanu „Daugavas” stadionā, kur viņu Smilģa uzdevumā uzmeklējis nenogurdināmais DT uzvedumu daļas vadītājs Jānis Krastiņš un uzaicinājis pie Smilģa. Mākslinieks, pieredzes mācīts, ieteicies, ka bijis karā nepareizā pusē, tā ka diezin vai viņu varēšot ņemt. Smilģis paziņojis, ka „te esot teātrrs, un viņam vajagot laba dekoratora.” Tūliņ pat atsaucis direktoru Palkavnieku – lai pieņemot šī jaunā cilvēka dokumentus. Un – lai neko lieku viņš tur neierakstot. Rīt esot jāsāk darbs.

„Ar reizi, ienākot Dailies teātrī, viņš sevi parādīja kā profesionāli gatavu un zīmīgu skatuves gleznotāju. Viņam bija savs rokraksts: stingra uzbūve, glezniecisks piesātinājums. Personāži ļoti brīvi, organiski ieliedējās viņa skatuves gleznā, un tieši ar to Oskars Muižnieks paliek mūsu teātra mākslā, īpaši Eduarda Smilģa inscenējumos, kā nozīmīga persona pēc Oto Skulmes un Ģirta Vilka.”

/Džemma Skulme/

Decembrī „mālderzālē” sāk strādāt arī 24 gadus vecais **Leopolds Dansonis**, kurš 1961. gadā stāsies Jāņa Bērza vietā. Kopš 1958. gada arī viņš veidos scenogrāfijas izrādēm. Šīs desmitgades pirmās sezonas apstiprinātais repertuārs – atbilstošs tam laikam.

Eduards Smilģis šajā sezonā iestudē tikai vienu izrādi – „latviešu padomju dramaturģes” Elīnas Zālītes lugu „Spēka avots” – t.s. kolhozu un ražošanas lugu, tad uz veselu pusgadu tiek komandēts uz Maskavu apgūt Maskavas teātru pieredzi un... mācīties. Eduards Smilģis, par kuru Maskavas teātra korifeji vienmēr ar dziļu cieņu apjautājušies: „Nu, kak tam Eduard Janovič? Čem zaņimajetsja?”

„Latvijas laikā” Dailies teātrī populāra bija šāda anekdote:

„ - Jānis Sudrabkalns tulko jaunu skatuves darbu. Imanuela Kanta „Tirā prāta kritiku”.

- *Nevar būt. Kants, cik esmu dzirdējis, nemaz lugas nav rakstījis.*
- *Kas par to? No kura laika tad Dailis teātris uzved lugas? Smiļģim vajadzīga tikai viela, un Kanta „Kritika” kā radīta mūsu skatuvei. Nodancosim to trijos cēlienos.”*

Citā šīs anekdotes versijā, ko stāstīja ārpus teātra: „Smiļģis var iestudēt ne to vien, pat telefonu grāmatu.”

Tagad Eduarda Smiļģa Maskavas viesnīcas numurā uz galda stāv Frīdriha Engelsa „Anti-Dīrings”. Redzot Ventas Vecumnieces izbrīnīto skatienu (V. Vecumniece pēc studijas beigšanas, neraugoties uz vairākām veiksmīgi nospēlētām (rakstur)lomām, kuras uzteiktas pat Vissavienības presē, ir devusies uz Maskavu mācīties par režisori un apciemojusi Ed. Smiļģi), Smiļģis sacījis: „Es šito vēl nebiju lasījis. Tīri interesanti...”

Galvenā režisora prombūtnes laikā par viņa aizstājēju nozīmēta galvenā režisora v.i. **Felicita Ertnerē**. Repertuāra plāna smagums gulstas galvenokārt uz viņas un jaunās režisores Margas Teteres pleciem. Vienu izrādi iestudē jau pazīstamais režisors Aleksandrs Leimanis.

Spilgtākās, pareizāk sakot, veiksmīgākās izrādes – A. Čehova „**Trīs māšas**” (Čehovs bija dvēseliski ļoti tuvs rakstnieks Felicītai Ertnerēi) un B. Šova „**Pigmaliions**” M. Teteres iestudējumā.

„**Trīs māšās**” brīnišķīgos smalki izstrādātos aktierdarbos atvīd Lilitas Bērziņas, Almas Ābeles un Mildas Klētnieces talants.

Alma Ābele - Olga, Lilita Bērziņa - Maša,
Milda Kētniece - Irina

„**Pigmaliionā**” galveno sieviešu lomu – Elīzu Dūlītlu - tēlo tikko studiju beigusi Vija Artmane un Emīlija Bērziņa (viņa pati lūdza režisori iedalīt viņai šo lomu), kura ar šo lomu atvadās no jaunu sieviešu lomām, un abas tika publikas iemīļotas. Tā laika publika jau bija sākusi pierast pie spēles noteikumiem un obligātās nodevas uzņēma ar saprašānu.

Kopš 1951. gada pavasara DT literārās daļas vadītāja ir filoloģe un aktrise **Līvija Pečaka** (līdz 1953. gada jūlijam, vēlāk pazīstama kā Līvija Akurātere, teātra zinātniece, grāmatu par teātri un

aktieriem autore, pēdējā no tām veltīta DT ilggadējam aktierim Luijam Šmitam viņa simtgadē). Viņas vietā nāks režisore un rakstniece **Nora Vētra-Muižniece**.

Līvija Akurātere

Nora Vētra-Muižniece

Mūsdienās pat grūti iedomāties, ka varēja būt tik absurda situācija, ka administrācijas, direkcijas, vadības, padomes u.c. varēja lemt, ko gribēdamas, taču patiesībā visu izšķīra partijas (vienīgās) organizācija savās sapulcēs un – lielākos mērogos - kongresos. Erudīcija, zināšanas, prāts, talants, pat ģenialitāte bija mazāk vērti par kopējo nobalsojumu. Šādos apstākļos tika noorganizēta pat tāda sapulce, kurai vajadzēja izteikt neuzticību Dailes teātra dibinātājam un mākslinieciskajam vadītājam. Par daudz ko, ieskaitot „repertuāra politikas noslieci uz Rietumiem”. Par laimi, šīs sapulces organizatoru nodomi toreiz neīstenojās - uzaicinātā pilsētas partijas komitejas locekle toreiz svētā sašutumā to apturēja (par to videofilmā par DT vēsturi stāsta Līvija Akurātere).

Eduarda Smiļģa nākamais darbs teātrī pēc vesela gada pārtraukuma ir kopīgi ar Felicitu Ertneri iestudētās N.Gogoļa „**Mirušās dvēseles**” – pēc Maskavas Akadēmiskā Dailes teātra iestudējuma dramaturģijas un ar konsultantiem no šī teātra, kuri, kā stāstījuši izrādes dalībnieki, gods godam, darbā jaukušies neesot. No vienas puses viņu klātbūtne bija pat vēlama – lai izrādei nepārmestu Dailes teātrim un aktieru spēles veidam raksturīgo paspīlgtinājumu.

Izrādes iestudē arī DT aktieris, vēlāk radio galvenais režisors **Osvalds Krēslīņš**, Eduarda Smiļģa uzticamais palīgs **Emīls Mačs** (viņš jau kopš jaunības bija veidojis iestudējumus pašdarbības kolektīvos, vēlāk arī DT Mazajā ansablī un DT), aktieris **Kārlis Pabriks** (arī jau ar zināmu pieredzi pašdarbības kolektīvos un DT Mazajā ansablī), arī **Nora Vētra**.

Vienu izrādi DT iestudē arī viesrežisore **Vera Baļuna** – A. Griguļa „Profesors iekārtojas”.

1953. gada pavasarī ar M. Gorkija „Vasarnieku” iestudējumu režisora gaitas Dailes teātrī sāk bijušais DT II studijas audzēknis, arī filologs, LPSR Valsts Konservatorijas Teātra fakultātes Režijas nodaļas diplomands **Pēteris Pētersons**, vēlākais Dailes teātra galvenais režisors.

1953. gada rudenī **top** jauns Eduarda Smiļģa „**Romeo un Džuljeta**” iestudējums.

Romeo un Džuljeta – Harijs Liepiņš un Milda Klētniece, bet otrajā sastāvā – Eduards Pāvuls un Vija Artmane.

Grūtāk teikt par Hariju Liepiņu, taču Eduards Pāvuls bijis stipri apjucis par šādu lomu sadalījumu. Ja nebūtu Vijas Artmanes, viņš pat būtu bijis gatavs „mest plinti krūmos”, taču tieši šī izrāde viņus abus padarījis pazīstamus arī Latvijas kultūras un literatūras dekādes laikā Maskavā 1956. gadā. Eduarda Smiļģa un jauno aktieru vārdi būs visu teatrāļu mutēs.

Vēlāk par šo iestudējumu almanaha „**Teātris un dzīve**” (iznāks kopš 1956. gada) I grāmatā būs rakstīts šādi:

„Režisors Eduards Smiļģis /.../ uztvēris šo traģēdiju kā romantisku, kaislu dziesmu par divu jaunu cilvēku dzidro un gaišo mīlu, ņemdams savas režisora ieceres pamatā noslēguma vārdus: „Nav teiksmas drūmākas ar mīlas metu kā stāsts par Romeo un par Džuljetu.”

Galvenā režijas uzmanība pievērsta abu jauniešu likteņu atklāsmei nemitīgi pieaugošā dramatiskā kāpinājumā – no saulaini liriskām noskaņām līdz dziļam traģismam. Režisora nodomu izcelt Romeo un Džuljetas tēlu dziļo cilvēciskumu, kas tuvs visām zemēm un tautām, skaidri jaušam visā inscenējumā, ko caurstrāvo spilgts teatrālisms un skatuvisko krāsu bagātība: katra varoņu tikšanās ir tīru un patiesu jūtu poēzijas pilna. Sevišķi spilgti šī režijas nostādne jūtama izrādes otrajā daļā, kad noklust zobenu šķinda, it kā izgaist sociālais fons un sašaurinās darbības ietvari: ainās Kapuleti

namā un Lorencos cellē, kur bez Romeo un Džuljetas skatītāju acu priekšā paliek tikai Džuljetas stūrgalvīgi godkārīgais tēvs ar māti un humānistiskais filozofs mūks Lorencos.

Vija Artmane un Eduards Pāvuls

Luijs Šmits, Milda Klētniece un Harijs Liepiņš

„/.../ Teātra māksla ir kolektīva māksla, un režisora uzdevums ir savīļņot, aizraut ar savu ieceri izrādes dalībniekus, atraisīt viņos jaunrades spēkus, darba prieku, radošo degsmi. Tieši šāda degsme jūtama ne tikvien galveno, bet arī epizodisko lomu tēlojumos Raiņa vārdā nosauktajā LPSRS Valsts Dailes teātra „Romeo un Džuljetas” iestudējumā, kur kolektīvs pierāda savu meistarību klasikas interpretācijā. /.../

Dailes teātra drosmīgā iniciatīva pierādījusi, ka Šekspīra tragēdijas iestudējums var gūt lielus panākumus arī tad, ja galvenās lomas netēlo vadošie aktieri, bet ja lugas izvēlē ņemtas vērā visa kolektīva radošās iespējas.”

/V. Piguļevskis/

Kā mainījies recenzijas stils, kāda labvēlība pret Dailes teātra veikumu! Neviena vārda par Staņislavska metodi un sociālistisko reālismu, nevienas pamācības! Taču šī recenzija tapusi jau pēc partijas XX kongresa, un spēkā stājušās citas ievirzes. Arī par to lasāms almanahā.

„Tā ir daļa no tās veselīgās rosmes, kas partijas XX kongresa auglīgajā ietekmē šodien valda visās mūsu dzīves nozarēs. /.../ Republikas teātri pareizi izpratuši partijas norādījumus un ar lielu enerģiju cenšas tos realizēt savā praktiskajā darbā. /.../ Jaunas atziņas ienākušas sociālistiskā reālisma metodes izpratnē, asi izvirzījusies prasība pēc stilu un žanru daudzveidības literatūrā un mākslā, jaunā gaismā šodien skatāmie uz satura un formas vienotības jautājumiem. /.../”

Eduards Smilģis

Girts Vilks:

„Nesenajā pagātnē, kad mūsu skatuves mākslā bija ieviesusies naturālistiska pelēcība, Smilģis, kam tuva kāpināta izteiksme, romantiska trauksme, nezināja, ko darīt. Viņam bija skumji iet uz teātri, viņš tur jutās lieks...

Smilģis ir vienīgais režisors, kas pazīst skatuvi un skatuves tehniku labāk par katru gleznotāju. Smilģis neuzskata dekorācijas par izrādes f o n u, bet par organisku un nepieciešamu, dinamisku izrādes s a s t ā v d a ! u. Dekoratīvā ietērpā dramatiskajai izteiksmei jābūt tikpat spēcīgai kā aktieru, mūzikas utt., ja ne vēl izteiksmīgākai. Skatītājs ne mirkli nedrīkst aizmirst, ka viņš ir teātri, bet nevis uz ielas. Ļoti lielu nozīmi Smilģis piešķir k o s t ī m a m, tam atkal jābūt ne tik daudz etnogrāfiskam uzskatāmības līdzeklim – vēsturiski pareizam mācību priekšmetam, cik dramatiskās izteiksmes un izrādes formas kāpinātam, apzinīgi un mērķtiecīgi virzītam un smalki apsvērtam, tikai attiecīgi izrādei nepieciešamam un vajadzīgam faktoram.

/.../ Smilģis mīl jaunību, drosmi, neparastību, izteiksmes spilgtumu, pat pārgalvību. /.../ bieži vien gleznotājs, vēl samērā jauns cilvēks, iepretim Smilģa fantāzijām ir kā apdomīgs vecis, kas vienmēr jautā: kā to varēs, kā tas iznāks, vai to drīkst, ko ļaudis teiks? /.../ Viņa palīgi – gleznotāji, komponisti, režisori – vienmēr ir jauni cilvēki vai vismaz tādi, kas jauni jūtas, jo citādi jau Smilģim nevar tikt līdz! Viņš ir mūžīgs trauksmais nemiernieks, revolucionārs mākslā, un jādodomā, ka tāpēc nav no administrējošām priekšniecībām nekad bijis sevišķi cienīts un iemīlots.”

Top vārienīgs A. Upīša „**Ziedošā tuksneša**” iestudējums, tiek pārskatīts repertuārs un atjaunoti iestudējumi.

Pēteris Pētersons:

„Esmu dzirdējis domas, ka Smiļģis esot fantāzijas cilvēks, ka bieži viņa sapņi un inscenējumu iecerēs atraujoties no zemes reālajām iespējām.

Pazīstu Smiļģi kopš savas visagrākās bērnības un esmu darbā iepazinis viņa metodi, viņa pieeju inscenējumiem nu jau vienpadsmit gadu, - un man jāsaka pretējais: Smiļģis ir neparasti praktisks, visos skatuves plānojumos, uzbūvē un aktieru iespējās neparasti konkrēts. Viņš nepaļaujas nekad uz to, ka kaut kas tāds varētu rasties „tā pats no sevis”, kā bieži vien it kā pa kafijas biezumiem zīlē viens otrs režisors. Smiļģis uz skatuves prasa visu izdarīt, lai pārliecinātos, ko var un ko nevar. Telpas veidojumā, dekorācijās viņam ar savu bezgala lielo pieredzi atkal viss ir konkrēts no pašām pirmajām iecerēm: cik pēdu plats, cik augsts, no koka, no dzelzs vai no audekla – par to Smiļģis ar māksliniekiem un saviem palīgiem runā pie maketa, bet nevis par abstraktu „traktējumu”, ko viņš bieži vien nes savā intuīcijā slēptu un kas arī izsakās pašā darbā.

Kad Smiļģis runā ar kolektīvu, izklāstot inscenējuma ekspozīciju, - tur tiešām varbūt daudz fantastikas, bet tā ir aicinoša, radišanas prieku stimulējoša. Tā domāta aktieru kolektīva ierosināšanai.”

Par „Ziedošo tuksnesi” almanahā būs teikti šādi vārdi: „Tā ir spēcīga, Dailes teātra labāko tradīciju garā veidota izrāde, kur atspoguļojas gan E. Smiļģa apbrīnojamais inscenētāja talants, gan Dailes teātra augstā skatuves kultūra.”

Tajā pašā 1955./56. gada sezonā **Pēteris Pētersons iestudē** pirmo jaunā rakstnieka Gunāra Priedes lugu „**Jaunākā brāļa vasara**”, kurā spēlē lielākoties viņa bijušie studijas biedri.

Eduards Pāvuls - Voldis,
Milda Klētniece - Ņina, Rasma Roga - Dzidra

Ar Gunāra Priedes lugām sākas apvērsums latviešu (padomju) dramaturģijā.

Viņa lugu varoņi vairs nebija savu uzskatu paudēji par visu sabiedrību vai sabiedrisko iekārtu, bet laikabiedri, lielākoties jaunieši, ar savām problēmām, savas vietas meklējumiem dzīvē,

savstarpējām attiecībām. Bez frāžainības, bez skaļuma. Ar smalku tēlu psiholoģisko zīmējumu (droši vien lieki teikt, cik ļoti šīs izrādes bija iemīļotas tieši jauniešu vidū).

Izrādē "Normunda meitene" - Dina Kuple un
Harijs Liepiņš

Gunārs Priede kļuvis par Dailes teātra autoru, bet Pēteris Pētersons – viņa lugu interpretētāju, izņemot vienu – „Normunda meitene”, kuru iestudēs Eduards Smilģis. Spēlēto izrāžu skaits sniegsies pāri simtam, un pēc biļetēm stāvēs garas rindas. Ar Gunāra Priedes lugu iestudējumiem saistīsies jaunās aktrises Dina Kuples vārds, kura spēlēs turpat vai visos šī autora lugu iestudējumos Dailes teātrī (izņēmums būs "Tava labā slava" un „Vai mēs viņu pazīsim?”, bet tie jau būs 70. - 80. gadi un Dina Kuple tolaik būs Jaunatnes teātra aktrise), dramaturgs viņai veltīs lomas.

Ilggadējais DT administrators
Pēteris Šmits ar izbraukumu
automobili un negaidītiem
šķēršļiem tā ceļā pie Oliņkalna

Dina Kuple nav Dailes teātra studijas audzēkne, viņa, tāpat kā daudzi citi, ienākusi no LPSR Valsts konservatorijas Teātra fakultātes, kur tagad centralizēti notiek jauno aktieru audzināšana Latvijas teātriem.

No dažādiem izlaidumiem DT ienākuši: Ilga Muceniece un Gunārs Placēns, Antons Dūda, Jānis Jurovs, Žanis Priekulis un Boļeslavs Ružs, Dina Kuple, Mudīte Šneidere, Arturs Bērziņš un Roberts Ligers, Imants Adermanis un Uldis Lieldižs (vēl drīzumā ienāks Ausma Kantāne un Sandra Volšteine), par kuriem almanahā būs teikts tieši tas, kādēļ DT neatkāpsies no sava studiju principa: „Vēl viņi nav izauguši kā mākslinieki un nav īsti saauguši ar Smiļģi, jo viņš nebija to pedagogs, bet Smiļģa metodi iespējams uztvert tikai kopīgā darbā, nevis vērojot tā rezultātus no skatītāju zāles.

Taču redzams, ka lielākā daļa šo jauniešu jau pirmajos teātra darba gados sāk izprast Smiļģi, sāk sajūst, kā jāstrādā, lai izaugtu par tādiem māksliniekiem, kādus viņš vēlas redzēt savā ansambļī, tādiem, kuri spēj kļūt par savu ievērojamo priekšteču cienīgiem aizstājējiem.”

Klasiskā repertuāra sarakstā atkal F. Šillera „Marija Stjuarte”.

„Nav jēgas uzvest šo lugu, ja nav atrasts tilts no pagātnes un tagadni, ja nav atrasts tas vispārcilvēciskais, kas labākos mākslas darbus padara nemirstīgus. Mēs izrādē redzējam vispirms cilvēku. Arī uz troņa cilvēks ir tikai cilvēks ar visām savām kaislībām, sliktām un labām īpašībām. Dziļāk, skaidrāk un vienkāršāk spēlēt uz skatuves Šilleru nozīmē pilnīgāk un pareizāk saprast šā lielā dramaturga savdabību.”

/Eduards Smiļģis/

Marija Stjuarte - Lilita Bērziņa

No J. Markulānes raksta almanahā „Teātris un dzīve”:

„Smilģa „Marijas Stjuartes” inscenējums ir radošu pārrunu, dziļas analīzes un pētījumu cienīgs. Strīdā par to, kādam jābūt padomju teātrim cīņā pret pelēcību un bezidejiskumu mākslā, Smilģis ar šo izrādi teicis jaunu un patiesu vārdu.”

Repertuārā arī Maskavā dzīvojošā savdabīgā turku rakstnieka Nāzima Hikmeta satīriskā luga „Bija vai nebija Ivans Ivanovičs?” – par „priekšnieku priekšnieka galā”. Par to, cik Smilģis vēl šajos gados spēka un enerģijas pilns, stāsta šī iestudējuma režisore (inscenētājs – Ed. Smilģis) **Venta Vecumniece:**

„N. Hikmeta luga „Bija vai nebija Ivans Ivanovičs?” bija mans pirmais iestudējums kopā ar Smilģi. Tā bija satīra ar sabiedriski nozīmīgu skanējumu. Uzrakstīta īpatnā, neierastā skatuviskā formā, luga bija sarežģīta, neparasta un interesanta. Par dekoratoriem pieaicināja P. Šēnhofu un O. Muižnieku. Ilgi gudrojām par šīs izrādes skatuvisko noformējumu. Tad P.Šēnhofs ierosināja visu izrādi rādīt it kā caur palielināmo lupu – un tā skatuves priekšā radās liels, ovāls loks ar rokturi malā. Skatuve tika sadalīta trijos plānos. Pirmajā bija šī lupa un tūlīt aiz tās bezgala liela papīrspiede, uz kuras aktieri varēja šūpoties kā uz šūpojāmā dēļa. Tad tālāk bija Lielā priekšnieka galds [...] un Mazā priekšnieka galds – mazāks. [...]

Teātrī jau bija notikusi izrādes vietējā pieņemšana un rīt bija paredzēta izrādes nodošana lielajai Mākslas padomei (ar Kultūras ministrijas un CK pārstāvju piedalīšanos.). Kā jau parasti visbargāko kritiku „nodod” pašu mājas kolēģi, un arī šoreiz bijām, pamatīgi nokritizēti. Sevišķi aktieri, jo viņu spēles veids netiekot līdzī izrādes iecerei. [...] Nācu vēl laicīgāk uz teātri, jo biju sastādījusi un sarakstījusi garu sarakstu, kas jāpilnveido „pa aktierisko līniju”. Ienākot teātrī, redzu – Smilģa kabineta durvis līdzi galam vaļā. Vai tad Smilģis jau strādā?

„Pats pirmais šorīt esot bijis teātrī. Raujas kā traks pa skatuvi, visu plēš nost! Bet rīt taču nodošana,” norūpējies atbildēja uzvedumu daļas vadītājs Jānis Krastiņš.

[...] Iegājusi zālē, redzu – Smilģis aizrāvies ar visa pārveidošanu, visi skrien no vienas vietas uz otru, zāgē, sit, urbj. Pats Smilģis plēš nost audekla gabalu no ložas pludmales ainā. [...] „Ā, jūs atnācāt, ļoti labi! Redziet, ko es esmu izdarījis!” viņš uzvaras priekā iesaucās.

Uz grīdas gulēja norautas audekla strēmeles, nozāgēti dekorāciju gabali.

„Bet rīt taču nodošana! Ko teiks aktieri? Viss tagad izmainīsies, un tieši ar aktieriem šodien bija visvairāk jāmēģina.”

„Nedomājiet par aktieri, bet domājiet par izrādi! Aktieri tiks paši galā! [...] Uz skatuves viss liekais bez žēlastības jāņem nost. [...]”

Aktieriem ātri ierādīja jaunās mizanscēnas, un visi pārliecinājās, ka tā ir labāk. Atkal uzvarēja Smiļģa talants un lieliskā stila izjūta.”

Tuvojoties Eduarda Smiļģa lielajai dzīves un darba jubilejai, repertuārā uzņemta Raiņa luga „Spēlēju, dancoju”.

Tota lomā, ko savulaik spēlējis pats Smiļģis, – Harijs Liepiņš

Leldes divas – Vija Artmane un Mudīte Šneidere

Kungs – Artūrs Dimīters (aktiera meistardarbs), piedalās turpat vai visi DT aktieri.

Šis Smiļģa iestudējums (atjaunots 1965. un 1977. gadā) teātra repertuārā noturēsies visilgāk – vairāk par 20 gadiem – un tiks spēlēts arī uz Dailes teātra jaunās skatuves. Droši vien daudzi momentā atpazīs Induļa Kalniņa Tota dziesmas – Tota kokles sidrabainās skaņas, kuras ilgu laiku jaunajā teātrī bija arī DT izrāžu sākuma signāls (tagad skan B.Sosāra „Kavalieru gada” melodija no „Gestas Berlinga”).

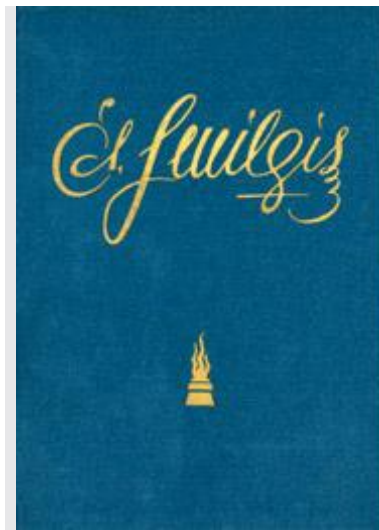
Harijs Liepiņš, Eduards Smiļģis un trupas vadītājs Pauls Melducis "Spēlēju, dancoju" mēģinājumā

Skats no izrādes "Spēlēju, dancoju"

Bet Raiņa lugā Totam taču bija vijole! Vijole bija arī Eduarda Smiļģa Totam. Taču Harijs Liepiņš lūdza kokli – lai brīvāka stāja. Tagad, šķiet, priekšstats par Totu ilgi būs saistīts ar spēlmanīti-koklētāju.

Saistībā ar Eduarda Smilģa jubileju iznāk **Valta Grēviņa grāmata par Eduardu Smilģi.**

Ar mīlestību sarakstīta, ar daudziem Grēviņu ģimenei zināmiem interesantiem faktiem, taču – ar nežēlīgiem cenzūras svitrojumiem (lasot tie ir jūtami). Joprojām daudz par ko nevar runāt, nedrīkst pieminēt.

Jubilejas programmā **Eduards Smilģis** ir formulējis savu priekšstatu par to, kādai ir jābūt skatuves mākslai:

„Mans uzskats ir tāds, ka skatuves mākslai šodien nepieciešami trīs pamatelementi. Pirmais no tiem – s k a i d r ī b a, visu darbības līniju nepārprotama atklāsme, loģiski pakļaujot tās galvenajai domai, lugas un izrādes kodolam; šīs līnijas jāizcērt asi un taisni kā stigs mežā. Otrais pamatelements – v i e n k ā r š ī b a . Cik bieži mēs runājam par vienkāršību uz skatuves, un cik bieži šo jēdzienu pārprot! Vienkāršību nevar identificēt ar kaut ko pelēku, trūcīgu, garlaicīgu. Varbūt uzskatāmības labad pievienot vārdu „lakonisms”? – Un trešais pamatelements ir k a i s l ī b a, pirmām kārtām, spēcīgs pārdzīvojums. Bet šeit nedrīkst būt tiksmīnāšanās ap jūtām, jūtu marķēšanas: pašā darbības gaitā jāizaug īstām jūtām un pārdzīvojumam.”

II „Teātra un dzīves” almanahā, vērtējot 1956./57. gada sezonu, teātra zinātnieks **Jānis Kalniņš** raksta:

„Kas tad būtībā noticis Dailes teātrī pagājušajā sezonā? Noticis tas, ka teātris turpināja atrisīt tās spilgtu teatrālu formu meklējumu tieksmes, kas Dailes teātrim raksturīgas jau no pašiem tā sākumiem, un šī cenšanās pagājušajā sezonā vainagojusies ar labām, pat izcilām sekmēm „Spēlēju, dancoju” un „Bija vai nebija Ivans Ivanovičs?” uzvedumos. Var teikt, ka teātris ar šiem uzvedumiem, - tiem pievienojot pāris no pēdējām iepriekšējām sezonām, - ir pilnam atguvis sevi.

Teātris droši izmanto labāko, ko tas bija ieguvis jau pirmspadomju laikā, veidojot spilgtas izrādes, un attīsta savu māksliniecisko īpatnību tālāk, konsekventi saistot spilgtu formu ar idejisko iedarbīgumu. Šodien spēcīgāk nekā jebkad agrāk Dailes teātra savdabīgā forma kalpo uzvedumu idejiskajiem uzdevumiem. Tādējādi Dailes teātra spilgtās izrādes nebūt nav uzlūkojamas kā tieksme pēc oriģinalitātes, pēc interesantuma „par katru cenu”, nē, teātris šeit strādā tieši tai virzienā, kas tam allaž bijis būtisks un par ko to iemīlējis skatītājs. Tā teātris aizvadītajā sezonā strādājis tieši tai virzienā, kur tas allaž bijis visspēcīgāks; tas pēc vairāku gadu pelēcības ir droši atgriezies pats pie sevis, un redzam, ka tas ir labi un teātra darbs vainagojies sekmēm. Šī atgriešanās notiek laikā, kad zināmā mērā par modes saucienu kļuvusi prasība pēc interesantuma, un šādā brīdī vēl jo redzamāki kļūst Dailes teātra sasniegumi. /.../”

Turpmākās šīs desmitgades sezonas aizrit pacēlumā un radošā priekā. Savas meistarības briedumu sasnieguši bijušie Dailes teātra II studijas audzēkņi, ir, kas spēj „iznest” arī lielāko klasiku. Eduards Smiļģis iestudē Aspazijas „**Vaideloti**”, atkal uz Dailes teātra skatuves ir „**Minhauzena precības**”, „**Gesta Berlings**”, „**Hamlets**”. Dailes teātra jaunie aktieri – galveno lomu tēlotāji - kļūst par skatītāju elkiem.

„Hamlets” paralēli iet uz abām Rīgas lielajām skatuvēm, arī Drāmas teātrī, taču abos teātros pulcē pilnas zāles.

Harijs Liepiņš - Hamlets,
Vija Artmane - Ofēlija

Felicita Ertnere iestudē jaunās autore V. Vigantes „jauniešu lugu” **„Palmas zaļo vienmēr”**, kura tāpat kļūst par „kases gabalu”. Induļa Kalniņa komponēto dziesmu „Silavas valsis” dzied visās malās. Lieliski savos tēlos iedzīvojas Mudīte Šneidere, Uldis Lieldižs, Arturs Bērziņš, Roberts Ligers, Jānis Jurovs un citi jaunie (lielākoties no Konservatorijas nākušie) aktieri. Felicitai Ertnerei jau tāda sūtība – palīdzēt, pieradināt, ieaudzināt, izskolot... Taktiski un saudzējot.

Skats no izrādes "Palmas zaļo vienmēr"

Skats no izrādes "Palmas zaļo vienmēr"

Almanahā „Teātris un Dzīve” sniegts arī ieskats režisora Pētera Pētersona gaitu sākumā teātrī.

A. Stankevičs raksta:

„Par nopietnu, daudzsološu režisoru veidojas Pēteris Pētersons. Ar Dailes teātri saistīta visa viņa mākslinieciskā dzīve; šē viņš sāka savas gaitas kā aktieris un arī, mācīdamies Teātra institūtā, jau mērķtiecīgi gatavojās darba Dailes teātrī. No tā arī izriet P. Pētersona tuvums savam teātrim, savam kolektīvam, drosmē risināt svarīgas, sarežģītas problēmas teātra īpatnās, radošās sejas veidošanā, teātra labāko tradīciju dzīvotspējas apliecināšanā. Būdamis radoša nemiera pilns jaunā meklētājs, viņš it kā iezīmē visādi apsveicamu paralēli ar Eduardu Smiļģi, un tas varbūt iedvēš visvairāk cerību, ka Dailes teātris arī turpmāk būs Dailes teātris – vienmēr možs un vienmēr jauns.

P. Pētersons savas spējas jau apliecinājis gan vairākos veiksmīgi sagatavotos uzvedumos (M. Gorkija „Vasarnieki”, G. Priedes „Jaunākā brāļa vasara”, H. Kipharda „Steidzīgi jāatrod Šekspīrs”), gan arī kā aktīvs Ed. Smiļģa asistents. Ierauts šādā virmojošā teātra radošās dzīves straumē, ik brīdi sajuzdams tās pulsu, viņš rod laiku nodoties arī teātra kritikai, ne vienreiz vien sabiedrības uzmanībai izvirzīdamis svarīgas, nopietnas teātra mākslas problēmas. Tas liecina par to, ka te veidojas nopietna mākslinieciska personība, no kuras var dienās sagaidīt jaunus atklājumus mūsu skatuves mākslā.”

Arī J. Jurovskis un L. Gurevičs atzīmē, ka:

„Pētersons mums lika atcerēties dažas padomju teātra jaukas tradīcijas 20. gados un 30. gadu sākumā, kad vienu teātri no otra viegli varēja atšķirt ne tikai pēc izkārtnes.

/.../ „Steidzīgi jāatrod Šekspīrs” ir pirmā bezdelīga pie mums. Jaunais režisors izveidojis spilgtu, asu un skarbu izrādi, kurai piemīt arī īstas satīras elementi. /.../ Vēl jāpiebilst, ka Pētersons šo lugu nekur nevarēja būt noskatījies, jo pirms tam, liekas, nekur visā mūsu zemē tā vēl nebija rādīta.

/.../ Bet ņemsim nākošo, pēc skaita sesto Pētersona inscenējumu „Lai arī rudens”. Liekas, it kā šai izrādei būtu bijis pavisam cits režisors, lai gan laika ziņā abus uzvedumus šķir tikai pāris mēnešu. Te atkal redzama lieliska iejušanās autora iecerē, lugas stilā...”

Dailes teātris paliek uzticīgs savam studiju principam, un šīs desmitgades beigās mācības uzsāk **Dailes teātra III studija**. Vadītāja – Felicita Ertnere. Studijā uzņemti 60 audzēkņi. Tie sadalīti 3 grupās, kuras vada: Felicita Ertnere, Venta Vecumniece un Pēteris Pētersons.

Paralēli ir notikusi uzņemšana Konservatorijas Teātra fakultātē, taču, neraugoties uz to, ka DT studija neizsniedz diplomu par augstāko izglītību, tā ir populārāka par Teātra fakultāti, no kuras pat izstājas iekšā tikušie, lai mācītos Dailes teātra studijā (Uldis Vazdiks).

Felicita Ertnere tiek izsaukta gan uz Konservatoriju (kur viņa ir pasniedzēja), gan Kultūras ministriju, kur viņa tiek kaunināta un viņai likts studiju atlaist. Taču sirmā dāma ir nelokāma, un DT audzē jaunu aktieru paaudzi (studiju beigs 43 no viņiem).

1957. gadā – jau pēc tam, kad ir oficiāli ticis sarīkots konkurss jaunās Dailes teātra ēkas projektam un ir zināmi uzvarētāji - M. Staņa ar T. Ieviņu – DT direktors Jānis Palkavnieks saņem sūtījumu – albūmiņu, kurā ir šāda vēstule:

LPSR Valsts Dailes teātra direktoram J. Palkavniekam

„RĪGU mēdz dēvēt par teātru pilsētu. Pašreiz Rīgā darbojas 7 teātri, kam katram ir sava skatuve, kas ir vairāk vai mazāk piemērota mūsdienu teātru uzvedumu prasībām.

Vismazāk piemērotas pastāvošo teātru darba vajadzībām ir Valsts Dailes teātra un Jaunatnes teātra skatuves. Šie abi teātri mitinās ēkās, kas nav celtas speciālām teātra prasībām, bet tikai pārbūvējot piemērotas tām.

Šai ziņā sevišķu apbrīnu pelna Valsts Dailes teātra kolektīva sasniegumi, kas gūti pie ārkārtīgi seklas un šauras skatuvītes. Dailes teātris ir sniedzis veselu virkni izcilus uzvedumus, izpelnoties vairākas valsts prēmijas un guvis uzvaras Baltijas tēātru sacensībās. Tomēr plašākus uzvedumus, kur nepieciešama skatuves dziļuma izmantošana, nav iespējams uzvest uz pašreizējās skatuves un tas, zināmā mērā, uzspiedis savu zīmogu visām izrādēm un neļauj tālāki augt teātrim.

Tāpēc, lai dotu iespēju teātrim pilnveidoties tālāk, Republikas vadība sen jau meklē ceļus, kā atrisināt šo sasāpējušo jautājumu. Pastāv lēmums, celt Rīgā jaunu teātra ēku Valsts Dailes teātrim. Līdz ar to Jaunatnes teātris varētu pāriet uz pašreizējām Valsts Dailes teātra telpām.

Tas tomēr prasa diezgan lielus līdzekļus un daudz laika. Lai uzceltu jaunu teātra ēku ar zāli apm. 1000 skatītājiem, nepieciešams, pēc aptuveniem aprēķiniem, vismaz 15 miljonu rubļu, un šāda teātra ēkas celtniecību varētu realizēt apmēram divu piecgadu laikā.

Tāpēc, lai paātrinātu jautājuma atrisināšanu un lai ietaupītu valsts līdzekļus, jāmeklē citi ceļi.

Viens no tiem varētu būt priekšlikums, pārbūvēt ēku Merķeļa ielā 13 Valsts Dailes teātra vajadzībām.

Ar šo ēku saistās latviešu profesionālā teātra vēstures sākumi. Te 1870. gada rudenī uzsāka savu darbu Ādolfa Allunāna vadītais Rīgas latviešu teātris. Skatuve un skatītāju zāle, vairākkārt pārbūvētas, pastāv šai ēkā vēl šodien.

Nemot visu to vērā, tika pārbaudīta iespēja pārbūvēt pastāvošo skatuvī un skatītāju zāli Valsts Dailes teātra vajadzībām. Kvartāla apbūves izsekojums parliedcināja, ka pastāv reālas iespējas skatuves padziļināšanai uz kaimiņu gruntsgabalu palīgbūvju rēķina, ko daļēji varēs pat izmantot, pēc nelielām pārbūvēm, teātra vajadzībām.

Jānojauc būtu Raiņa bulvāra un Arhitektu ielas stūra mājas (gr.42) vienstāvīgā saimniecības ēka pagalmā (bij. stallis) un blakus mājas (gr. 41) Raiņa bulvārī pagalmā esošās vientrakta trīsstāvīgās ēkas daļa, pārējo daļu izmantojot, pēc pārbūves teātra vajadzībām.

Pēc projekta skices skatuves daļu paredzēts paplašināt dziļumā par 10,0 m., kas ļauj iekārtot dibenskatuvi un sasniegt kopējo skatuves dziļumu (avanscēna, scena, arjerscena) ap 22,0 m., izdarot nelielas piebūves arī skatuves labajā pusē uz gaismas pagalma rēķina, kā arī aizpildot pašreiz esošo robu aktieru telpu spārna galā.

Sastādot projekta skici skatuves un skatītāju zāles pārbūvei, ņemtas vērā idejas un principi, kas izstrādāti PSRS Tautas māksliniekam Ed. Smiļģim sadarbojoties ar PSRS Arhitektūras akadēmijas Sabiedrisko un rūpniecības būvju arhitektūras zinātniski-pētniecisko institūtu un tā teātru celtniecības speciālistiem – arhitektu V.Bikovu un arhitektu-inženieri I. Maļcinu – 1947. gadā.

Pēc pārbūves teātra vajadzībām varētu nodot šādas telpas:

<i>1) vestibils-garderobe
(ar visām labierīcībām un kasu telpām)</i>	<i>1120 personām</i>
<i>2) skatītāju zāle ar balkonu
(bez tam ap 120 papildvietas)</i>	<i>938 sēdvietas</i>
<i>3) teātra foajē
(bez tam vēl labierīcības un atsevišķi ziloni viesiem)</i>	<i>450,0 m²</i>
<i>4) skatuve – (avanscēna, scena, arjerscena)
(skatuves mute 7,0 x 11,0 ar iespēju paplašināt līdz visam zāles platumam, t.i. 17,0 m. grozāmā apla diametrs – 12,0 m.)</i>	<i>344,0 m²</i>
<i>5) sānu skatuve-kabatas
(planšetu sagatavošanai 3 cēlieniem, bet 4. cēlienam var sagatavot dibenskatuvē)</i>	<i>160,0 m²</i>
<i>6) augšgaismas dekorāciju gleznotava
(bez tam vēl mākslinieku telpas)</i>	<i>286,0 m²</i>
<i>7) aktieru telpas – pavisam</i>	<i>50 aktieriem</i>
<i>8) aktieru foajē</i>	<i>56,0 m²</i>

9) bibliotēka un sapulču zāle	170,0 m ²
10) teātra darbnīcas un rekvizītu noliktavas	680,0 m ²
11) teātra biroja telpas	200,0 m ²
12) teātra darba telpas (mēģinājumiem)	170,0 m ²

Skatuves izbūvi un skatītāju zāles pārbūvi iespējams veikt 1 ½ gada laikā un tas varētu izmaksāt, pēc aptuveniem aprēķiniem, ne vairāk par 3,5 miljoniem rubļu.

Pēc pārbūves ēkā Merķeļa ielā 13 varētu novietoties Jāņa Raiņa vārdā nosauktais Valsts Dailes teātris, Mākslas darbinieku nams un apakšējā stāvā un pagrabā – Mākslinieku klubs ar restorānu.”

26.08.57.

(divi paraksti)

Seko fotouzņēmumi un iespējamās pārbūves projektu skices.

Kas atrodas Rīgā, Merķeļa ielā 13? – Latviešu biedrības nams, tautas saziēdots, dedzis un par tautas ziedojumiem atjaunots. Kurā tobrīd jau atrodas un vēl ilgi atradīsies Baltijas kara apgabala Virsnieku nams.

Šāda ideja, protams, zināmā mērā ir asprātīgs veids, kā no šī nama dabūt laukā Virsnieku namu, taču tas nepavisam nav ilgtspējīgs projekts. Ne Latviešu biedrībai, ne Dailes teātrim.

Atbilde, protams, ir – nē!